

תוכן עניינים

מבוא	3
פרק 1: רקע – יחסי הגומלין בין דיני עשיית עושר לבין דיני החוזים	4-5
פרק 2: סעד ההשבה הרחבה ופרשת אדרס (1988)	6-7
פרק 3: סקירת הפסיקה לאחר פרשת אדרס	8-9
פרק 4: הדין הרצוי – סיכום ומסקנות אישיות	10-13
ביבליוגרפיה	14

מבוא

צמד המילים "אינטרס ההשבה" יכול לבטא לפחות שני סוגים של אינטרסים, ביניהם אינטרס ההשבה במובן הצר ואינטרס ההשבה במובן הרחב. אינטרס ההשבה במובן הצר מתייחס להתעשרות שהניב מפר החוזה כתוצאה מקיום החוזה, בעקבות קבלת משאבים וטובות הנאה שקיבל מכוח אותו חוזה עם הנפגע;¹ ואולם אינטרס ההשבה במובן הרחב הינו מובן חדשני יחסית, המתייחס להתעשרות אותה הרוויח המפר עקב הפרת החוזה, כלומר על מצב בו מפר החוזה זכה במשאבים שלא היה זוכה בהם אילו קיים את החוזה.² מכאן, שעבודתי זו מדברת על מצבים בהם הנפגע לא רוצה לקבל את מה שהוא עצמו נתן למפר, אלא את הרווח (במילים אחרות – את ההתעשרות) שהפיק המפר כתוצאה מהפרת החוזה.

טול לדוגמה מקרה בו א' התקשר בחוזה מכר מקרקעין עם ב'. לאחר חתימת ההסכם ולחיצות הידיים, א' מקבל הצעה עסקית טובה יותר בה הוא מקבל תמורה גבוהה יותר תמורת אותם מקרקעין, ולכן הוא מעוניין להפר את החוזה עם ב' על-מנת לחתום הסכם נוגד עם ג', מסיבות של תועלת אישית-כלכלית בלבד. מובן כי המחוקק לא מעוניין לתת "לגיטימיות" למעשה שכזה, שהרי אם תהיה לכך לגיטימיות יהא באפשרותם של אנשים להפר חוזים ללא הרף ולא להתייחס להתחייבויותיהם ברצינות. האינטרס הציבורי אומר שיש לקיים חוזים ולעמוד בהבטחות, גם אם זה אומר שנחתם חוזה פחות רווחי מחוזה אחר.

גם הוראת סעיף 14(ד) לחוק החוזים תומכת ברעיון כללי זה, על דרך **ההיקש**:³ המחוקק קבע כי לא ניתן לבטל חוזה בשל טעות אם הטעות היא בכדאיות העסקה גרידא. המחוקק מעוניין שכל מתקשר בחוזה יבדוק היטב לפני התקשרותו הסופית עם הצד השני, יתייעץ ויברר את כל מה שדרוש לדעת בענייני רווח והפסד לפני מעמד כריתת החוזה.

בפרה סמינריון זה אבקש לבחון את עילת ההשבה הרחבה, שהוכרה לראשונה במשפט הישראלי בפסק הדין בעניין אדרס שנדון בבית המשפט העליון,⁴ והמשיכה להתעצב גם בפסיקות שלאחר מכן. הסוגיה שבבסיס עבודתי היא השאלה: **כיצד סעד ההשבה הרחבה התפתח במשפט הישראלי מאז פרשת אדרס? והאם בכלל מדובר בסעד חוזי ראוי?**

חשוב להדגיש כבר בפתח הדברים כי למרות שאדון בסעד ההשבה הרחבה בהקשר לדיני החוזים, בשל העובדה כי מלומדים רבים טוענים כי מקורו של סעד זה מצוי בדיני עשיית העושר, **בפרק הראשון** לעבודה זו וכרקע לדין הספציפי שלענייננו, אפרט קצת גם על יחסי הגומלין בין דיני עשיית עושר לבין דיני החוזים. **בפרק השני** בעבודה זו ארחיב על סעד ההשבה הרחבה כפי שעולה מתוך פרשת אדרס כאמור, פסק הדין שבו לראשונה הוכר סעד זה, מטרת הסעד, התנאים בהם הוא יינתן, וניתוח דעותיהם של חלק משופטי ההרכב של בית המשפט העליון באותו מקרה. **בפרק השלישי** אבחן את גישת הפסיקה לסעד זה לאחר מתן פסק הדין בעניין אדרס, החל משנת 2011 ועד היום (2018), במטרה לראות כיצד עוצבה עילה זו והאם לאט לאט התווספו תנאים נוספים אשר מגדירים אותה בצורה ברורה קצת יותר, שהרי מדובר בדוקטרינה עמומה מעט ולא ברור מתי בתי המשפט ייטו לתתה. **בפרק הרביעי והאחרון**, ותוך סינתזה בין

¹ ס' 21 לחוק החוזים (חלק כללי), התשל"ג-1973 (להלן: "חוק החוזים"); ס' 9 לחוק החוזים (תרופות בשל הפרת חוזה), התשל"א-1970 (להלן: "חוק התרופות").

² ס' 1 לחוק עשיית עושר ולא במשפט, התשל"ט-1979 (להלן: "חוק עשיית עושר").

³ חוק החוזים, לעיל ה"ש 1, בס' 14(א).

⁴ ד"נ 20/82 אדרס חמרי בנין בע"מ נ' הרלו אנד ג'ונס, פ"ד מב(1) 221 (1988) (להלן: "פרשת אדרס").

דעותיהם של מלומדים שונים בספרות המשפטית הישראלית, אנסה להגיע אל המצב הנורמטיבי והרצוי לעניות דעתי. בנוסף אציג את המצב הרצוי בעיניהם של אותם מלומדים ונראה כיצד לדעתם יש עוד לפתח את סעד ההשבה הרחבה (אולי מבחינת שיפור הוודאות במתן הסעד על ידי בתי המשפט, או שמא פיתוח דווקא בהקשר של בעיות אחרות הקיימות כעת בסעד זה).

כולי תקווה וציפייה, כי בסיום כתיבת שורותיה של עבודה זו, אוכל להציע פתרונות מעשיים לשיפור המצב המשפטי בסוגיה של סעד ההשבה הרחבה, ובמצבים בהם המפר התעשר שלא כדין כתוצאה מהפרת החוזה. בשולי הדברים, אציין גם כי מעניין לבדוק האם סעד ההשבה הרחבה תלוי בשאלת בטלותו של החוזה אם לאו, וגם על כך אדון במספר שורות בפרק השני.

פרק 1: רקע – יחסי הגומלין בין דיני עשיית עושר לבין דיני החוזים

יש שיטענו – ובצדק – כי קיים קשר הדוק בין דיני עשיית עושר לבין דיני החוזים. סעד ההשבה הרחבה שייך לתפר הדק שבין עולם דיני החוזים לבין עולם דיני עשיית עושר ולא במשפט. דיני עשיית עושר נקלטו מהמשפט האנגלי במסגרת קליטת סימן 46 לדבר המלך,⁵ והם לעיתים נחשבים כמקור לחובת ההשבה שבדיני החוזים,⁶ אשר קובעים את הכלל לפיו בעקבות ביטול חוזה, מכל סיבה שתהא, קמה חובת ההשבה ההדדית.⁷

מטרת ההוראות המצויות בדיני עשיית עושר היא למנוע את אותם מצבים בהם אדם מתעשר שלא כדין ולמעשה מרוויח "שלא בצדק", ולעיתים גם "על חשבונו" של אדם אחר. מצב שכזה יכול לקרות בכל סיטואציה חוזית, ובמיוחד כאשר הספק או נותן השירות החליט לסגור את אותה עסקה עם אדם אחר בשל סיבות כלכליות, שכן העסקה הנוגדת תשתלם לו בפן הכלכלי יותר.

חוק עשיית עושר,⁸ אשר נחקק בשנת 1979, קובע בסעיף 1 כדלקמן:⁹

"מי שקיבל שלא על פי זכות שבדין נכס, שירות או טובת הנאה אחרת שבאו לו מאדם אחר, חייב להשיב למזכה את הזכיה, ואם השבה בעין בלתי אפשרית או בלתי סבירה – לשלם לו את שוויה".

⁵ מיכל אגמון-גונן **השבה בהקשרים חוזיים** (אופקים חדשים במשפט, המכון למחקרי חקיקה ולמשפט השוואתי ע"ש סאקר, הפקולטה למשפטים האוניברסיטה העברית, בעמ' 59, 2001) (להלן: "**השבה בהקשרים חוזיים**").
⁶ דניאל פרידמן **דיני עשיית עושר ולא במשפט**, א, 150 (מהדורה שנייה, 1998) (להלן: "**פרידמן**").
⁷ **חוק החוזים**, לעיל ה"ש 1, בס' 21; **חוק התרופות**, לעיל ה"ש 1, בס' 9.
⁸ **חוק עשיית עושר**, לעיל ה"ש 2, שם.
⁹ שם, בס' 1(א).